

Алиханов А.А.

САНАРИПТЕШТИРҮҮ ШАРТЫНДА ЭКОНОМИКАЛЫК
КООПСУЗДУК АЙМАКТЫК ЭКОНОМИКАНЫ ТУРУКТУУ
ӨНҮКТҮРҮҮНҮН НЕГИЗИ КАТАРЫ

Алиханов А.А.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК
ОСНОВА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

A. Alikhanov

ECONOMIC SECURITY AS A BASIS FOR SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT
OF DIGITALIZATION AND SECURITY FACTORS

УДК: 330+332.1+004

Макалa толугу менен санариптик трансформация шартында региондук экономиканын экономикалык коопсуздугун камсыздоо процесстерин изилдөөгө арналган. Изилдөөнүн натыйжалары санариптик трансформация шартында региондордун туруктуу иштешине экономикалык коопсуздук факторлорунун таасирин тастыктайт. Макаланын максаты санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын экономикалык коопсуздугун жогорулатуунун бардык стратегиялык багыттары бул коопсуздукту камсыз кылуу үчүн ушул макалада сунушталган ыкмалардын жалпы контурларын аныктаган. Бул ыкманы практикалык ишке ашыруу үчүн бул багыттарды ишке ашырууда пайда болгон уюштуруучулук жана башкаруучулук мамилелерди деталдуу түрдө аныктоо, ошондой эле региондордун экономикалык өсүшүн камсыз кылуучу факторлорду, тобокелдиктерди четтетүү принциптеринин негизинде ачып берүү зарыл. чарбалык субъекттердин коопсуз иштешине таасирин тийгизет. Макалада сунушталган багыттарды ишке ашыруу субъекттеринин ортосунда функцияларды (ыйгарымдарды) жана милдеттерди бөлүштүрүү алардын функциялары, бир жагынан, бири-бирине дал келбешин үчүн, экинчи жагынан, боштуктар болбошу үчүн зарыл экендигин белгилейт. функцияларда (зарыл болгон, бирок дайындалган жооптуу адамдардын жооптугунан аткарылбай калган функциялардын алдын алуу үчүн). Санариптештирүү жана маалыматтык технологияларды экономикалык ишмердик катары өнүктүрүү өзү тобокелдиктерди, анын ичинде маалыматтын жоголушу жана аны өнөр жай ишканаларына зыян келтирип пайдаланууну жаратышы мүмкүн. Автордо санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын экономикалык коопсуздугун камсыздоого автордук мамиледе аныкталган стратегиялык багыттардын бүтүндөй комплекси кандайча ишке ашырылышы керектиги жөнүндө бирдиктүү көз караш калыптанган. Экономикалык коопсуздукту жогорулатуунун стратегиялык багыттарын өзүнчө көрсөтүү аларды деталдуу кароого, ошондой эле Кыргыз Республикасында экономикалык коопсуздукту башкаруу боюнча чараларды так структуралаштырууга мүмкүндүк берди.

Негизги сөздөр: экономикалык коопсуздук, аймактык экономика, санариптештирүү, экономикалык өсүш, туруктуулук, коопсуздук факторлору, аймактык экономика.

Статья полностью посвящена исследованию процессов обеспечения экономической безопасности региональной экономики в условиях цифровой трансформации. Полученные результаты исследования подтверждают влияние факторов обеспечения экономической безопасности на устойчивое функциони-

рование регионов в условиях обеспечения цифровой трансформации. Целью статьи являются все выделенные в стратегические направления повышения экономической безопасности Кыргызской Республики в условиях цифровизации определили общие очертания предлагаемого в этой статье подходы к обеспечению данной безопасности. Для практической реализации этого подхода необходима детализация организационно-управленческих отношений, возникающих при реализации данных направлений, а также раскрытие факторов, обеспечивающих экономический рост регионов на основе принципов исключения рисков, оказывающих влияние на безопасное функционирование субъектов хозяйствования. В статье отмечены распределение функций (полномочий) и ответственности между субъектами реализации предложенных направлений необходимо для того, чтобы их функции, с одной стороны, не пересекались и, с другой стороны, чтобы не было пробелов в функциях (чтобы предотвратить функции, которые необходимы, но не выполняются из-за отсутствия назначенных ответственных). Цифровизация и развитие информационных технологий как экономическая деятельность сами могут создавать риски, в том числе утраты информации и использования ее во вред промышленным предприятиям. Автором сформированы целостное представление о том, как вся совокупность выделенных стратегических направлений должна реализовываться в авторском подходе к обеспечению экономической безопасности Кыргызской Республики в условиях цифровизации. Представление стратегических направлений повышения экономической безопасности по отдельности позволило подробно их рассмотреть, а также четко структурировать меры управления экономической безопасностью в Кыргызской Республике.

Ключевые слова: экономическая безопасность, региональная экономика, цифровизация, экономический рост, устойчивость, факторы защищенности, региональная экономика.

The article is fully devoted to the study of the processes of ensuring the economic security of the regional economy in the context of digital transformation. The results of the study confirm the influence of economic security factors on the sustainable functioning of regions in the context of digital transformation. The purpose of the article is all the strategic directions for increasing the economic security of the Kyrgyz Republic in the context of digitalization have determined the general outlines of the approaches proposed in this article to ensure this security. For the practical implementation of this approach, it is necessary to detail the organizational and managerial relations that arise in the implementation of these areas, as well as to disclose the factors that ensure the economic growth of the regions based on the principles of eliminating risks that affect the safe functioning of business entities. The article notes the distri-

tribution of functions (powers) and responsibilities between the subjects of the implementation of the proposed directions is necessary so that their functions, on the one hand, do not overlap and, on the other hand, so that there are no gaps in the functions (to prevent functions that are necessary, but are not implemented due to the lack of designated responsible persons). Digitalization and the development of information technologies as an economic activity can themselves create risks, including the loss of information and its use to the detriment of industrial enterprises. The author has formed a holistic view of how the entire set of identified strategic areas should be implemented in the author's approach to ensuring the economic security of the Kyrgyz Republic in the context of digitalization. Digitalization and the development of information technologies as an economic activity can themselves create risks, including the loss of information and its use to the detriment of industrial enterprises. The author has formed a holistic view of how the entire set of identified strategic areas should be implemented in the author's approach to ensuring the economic security of the Kyrgyz Republic in the context of digitalization. The presentation of the strategic directions for increasing economic security separately made it possible to consider them in detail, as well as to clearly structure the measures for managing economic security in the Kyrgyz Republic.

Key words: economic security, regional economy, digitalization, economic growth, sustainability, security factors, regional economy.

Макаланын максаты санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын экономикалык коопсуздугун жогорулатуунун бардык стратегиялык багыттары бул коопсуздукту камсыз кылуу үчүн ушул макалада сунушталган ыкмалардын жалпы контурларын аныктаган. Бул ыкманы практикалык ишке ашыруу үчүн бул багыттарды ишке ашырууда пайда болгон уюштуруучулук жана башкаруучулук мамилелерди деталдуу түрдө аныктоо, ошондой эле региондордун экономикалык өсүшүн камсыз кылуучу факторлорду, тобокелдиктерди четтетүү принциптеринин негизинде ачып берүү зарыл, чарбалык субъекттердин коопсуз иштешине таасирин тийгизет.

Макалада сунушталган багыттарды ишке ашыруу субъекттеринин ортосунда функцияларды (ыйгарымдарды) жана милдеттерди бөлүштүрүү алардын функциялары, бир жагынан, бири-бирине дал келбеш үчүн, экинчи жагынан, боштуктар болбошу үчүн зарыл экендигин белгилейт. функцияларда (зарыл болгон, бирок дайындалган жооптуу адамдардын жоктугунан аткарылбай калган функциялардын алдын алуу үчүн). Санариптештирүү жана маалыматтык технологияларды экономикалык ишмердик катары өнүктүрүү өзү тобокелдиктерди, анын ичинде маалыматтын жоголушу жана аны өнөр жай ишканаларына зыян келтирип пайдаланууну жаратышы мүмкүн.

Автордо санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын экономикалык коопсуздугун камсыздоого автордук мамиледе аныкталган стратегиялык багыттардын бүтүндөй комплекси кандайча ишке ашырылышы керектиги жөнүндө бирдиктүү көз караш калыптанган. Экономикалык коопсуздукту жого-

рулатуунун стратегиялык багыттарын өзүнчө көрсөтүү аларды деталдуу кароого, ошондой эле Кыргыз Республикасында экономикалык коопсуздукту башкаруу боюнча чараларды так структуралаштырууга мүмкүндүк берди.

Азыркы этапта санариптик трансформациялардын шартында жана коронавирустук инфекцияны жеңүү боюнча карантиндик иш-чаралардын натыйжасында экономиканын төмөндөшүнүн кесепеттери менен көйгөйдү изилдөөгө жаңы ыкмалар талап кылынат. Ушуга байланыштуу санариптештирүү шартында экономикалык системалардын илимий потенциалы алардын экономикалык коопсуздугун камсыз кылуунун эң маанилүү курамдык бөлүгү болуп санала тургандыгын белгилей кетүү керек.

Бул тармактын изилдөөчүлөрү туура белгилегендей, экономикалык коопсуздукту камсыз кылуунун негизги фактору илимий-изилдөөлөрдүн натыйжаларын массалык түрдө ишке киргизүүнүн негизинде илимдин фундаменталдуу багыттары басымдуулук кылган жогорку технологиялык багыттардын олуттуу бөлүгү болууга тийиш. Бардык айтылган процесстер өнүккөн аймактык инновациялык системага негизделиши керек.

Биздин оюбузча, инвестициялардын олуттуу агымы экономикалык өсүштүн булагы гана эмес, анын экономикалык коопсуздугунун гаранты экенин белгилей кетүү керек. Мындан тышкары, инвестициялардын түзүмү экономикадагы технологиянын деңгээлине жана жаңы жана эски технологияларга инвестициялардын сезгичтигине, ошондой эле инвестициялык тобокелдикке жана пайыздык чендерге таасирин тийгизет. Анализ көрсөткөндөй, пайыздык чендин жогорулашы менен жаңы технологияларга инвестициялар эски технологияларга караганда көбүрөөк кыскарып, өндүрүштүн өндүрүштүк деңгээли төмөндөйт.

Экономикалык коопсуздуктун бардык базалык багыттарын, өзгөчө санариптештирүү шарттарында камсыз кылуунун олуттуу шарты жана башталгыч чекити анын финансылык компоненти болуп калууда, ал инновациялык санариптештирүүнүн талаптарына ылайык экономиканын инвестициялык структурасын түзүүнү камсыздай алат, акчалай каражаттарды бере алат. Коомдун түзүмүн өзгөртүү жана жакырчылыкты кыскартуу, жарандардын жашоо шарттарын жакшыртуу, билим берүүнүн жана саламаттыкты сактоонун сапатын жогорулатуу, калктын кирешелерин капиталдаштырууга жана ишкердикти өнүктүрүүгө дем берүү үчүн.

Экономикалык коопсуздуктун талаптарын сактоонун негизинде Кыргыз Республикасынын субъекттеринин туруктуу өнүгүүсү азыркы жана келечектеги муундардын керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган социалдык, экономикалык жана экологиялык компоненттерди шайкеш келтирүү менен камсыз

кылынууга тийиш. Ошол эле учурда мындай өнүгүүнүн максаттарына жетишүүнүн ийгилигине баа берүү, ошондой эле аймактардын тажрыйбасын жалпылоо зарыл болуп калат.

Ошол эле учурда, туруктуу өнүгүү концепциясын ээрчүүдө тобокелдиктердин жогорулашы жана узак мөөнөттүү стагнация же регрессия менен коштолгон негизсиз күтүү коркунучу бар. Алар зарыл ресурстардын, биринчи кезекте энергетикалык ресурстардын жетишсиздигинен келип чыгышы мүмкүн. Ошондуктан, аймактарды туруктуу өнүктүрүү концепциясын заманбап түшүнүү приоритеттүү милдеттер катары салттуу энергетикалык ресурстарды сактоону жана энергия менен камсыздоонун жаңы булактарын пайдаланууну туура белгилейт.

Мындан тышкары, энергетикалык коркунучтар менен катар мамлекеттер аралык, секторлор аралык, корпорациялар аралык жана аймактар аралык деңгээлдеги баа саясаты чарба жүргүзүүчү субъекттердин экономикалык коопсуздугуна олуттуу зыян келтириши мүмкүн экендигин белгилей кетүү керек. Буга мыйзамдык деңгээлде колдоого алынган финансылык турукташтырууга көмөктөшүүчү интеграциялык процесстер каршы турууга болот. Алардын максаты экономикалык ишмердүүлүктүн тобокелдиктерин төмөндөтүүгө багытталган талдоо, калктын бакубаттуулугун жана төлөө жөндөмдүүлүгүн эске алуу менен жашоо минимумунун жана керектөө бааларынын көрсөткүчтөрүнө мониторинг жүргүзүү болушу керек.

Мамлекеттик жана региондук экономикалардын санариптик трансформация процесси негизинен изилденбеген жана белгисиздиктин ачык элементтерин камтыйт. Бул кылдат талдоодон өтүшү керек дегенди билдирет, андан кийин чарба жүргүзүүчү субъекттерге болуп жаткан өзгөрүүлөргө тез ыңгайлашууга мүмкүндүк берген башкаруучу таасир механизми жана экономикалык саясаттын чаралары иштелип чыгышы керек. Санариптик трансформацияны эффективдүү башкаруу элдин жашоосун жакшыртууга, экономикалык өсүштү жана социалдык-экономикалык өнүгүүдөгү теңсиздикти жоюу экономикалык өнүгүү.

Ушуга байланыштуу санариптештирүү шартында калктын жашоо сапаты аймактардын жана бүтүндөй коомдун экономикалык коопсуздугун камсыз кылуучу маанилүү факторлордун бирине айланууда. Калктын маалыматтык активдүүлүгүнүн коопсуздугу өзгөчө мааниге ээ. Эсептөөлөр көрсөткөндөй, коопсуздук индекси акыркы жылдары санариптик технологияларды киргизүү менен төмөндөп баратат жана бул өлкөнүн киберкоопсуздугунун маанилүү бөлүгү. Ошол эле учурда санариптештирүү шартында жумушчулардын эмгектик жашоо индексинин өсүү темпинин төмөн көрсөткүчтөрү бар экендигин белгилей кетүү керек.

Калктын жана бизнестин киберкоопсуздугун камсыз кылуучу маанилүү фактор болуп туруктуу иштеп жаткан региондук жана жалпы россиялык байланыш инфраструктурасы саналат. Санариптик трансформация шартында Кыргыз Республикасынын ар бир субъектисинде бул инфраструктураны өнүктүрүү технологиялык жана башкаруучу таасирдин эффективдүү инструменттерин тандоону билдирет, бул социалдык-экономикалык өнүгүүнү тездетүүнүн маанилүү механизми болуп калууга тийиш, бул мамлекеттин экономикалык мейкиндиги. Калктын жана бизнестин киберкоопсуздугун камсыз кылуучу маанилүү фактор болуп туруктуу иштеп жаткан региондук жана жалпы россиялык байланыш инфраструктурасы саналат. Санариптик трансформация шартында Кыргыз Республикасынын ар бир субъектисинде бул инфраструктураны өнүктүрүү технологиялык жана башкаруучу таасирдин эффективдүү инструменттерин тандоону билдирет, бул социалдык-экономикалык өнүгүүнү тездетүүнүн маанилүү механизми болуп калууга тийиш, бул мамлекеттин экономикалык мейкиндиги.

Байланыш кызматтарынын болушу, маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын өнүгүшү, тармактын керектүү жабдуулар менен толукталуусу жүргүзүлүп жаткан кайра куруулардын ийгиликтүү болушун камсыз кылууда.

Байланыш инфраструктурасын өнүктүрүү жана маалыматтык технологиялардын жеткиликтүүлүгү, шаарды жана айылды тейлөөдө санариптик ажырымдын бар экендиги батыш экономисттеринин изилдөөлөрүндө да чагылдырылып, санариптик ажырымды жоюу үчүн мамлекеттик башкаруу инструменттери талдоого алынган.

Ошентип, санариптештирүү шартында калктын маалыматтык-коммуникациялык ишмердүүлүгүнүн гана эмес, ошондой эле бизнес-түзүмдөрдүн киберкоопсуздугун камсыз кылуу маселелери региондордун эле эмес, өлкөнүн экономикалык коопсуздугун камсыз кылууда эң маанилүү болбосо, маанилүү болуп саналат. бүтүндөй өлкө. Анын үстүнө киберкоопсуздуктун төмөн деңгээли алардын негизги көрсөткүчтөрүн бир топ төмөндөтөт. Ошол эле учурда, киберкоопсуздуктун деңгээли канчалык жогору болсо, ишканалардын ортосундагы транзакциялардын (бүтүмдөрдүн) саны санариптик төлөмдөр түрүндө ишке ашат жана бизнес жана керектөөчүлөрдүн өз ара аракеттенүүсү үчүн Интернет ошончолук көп колдонулат.

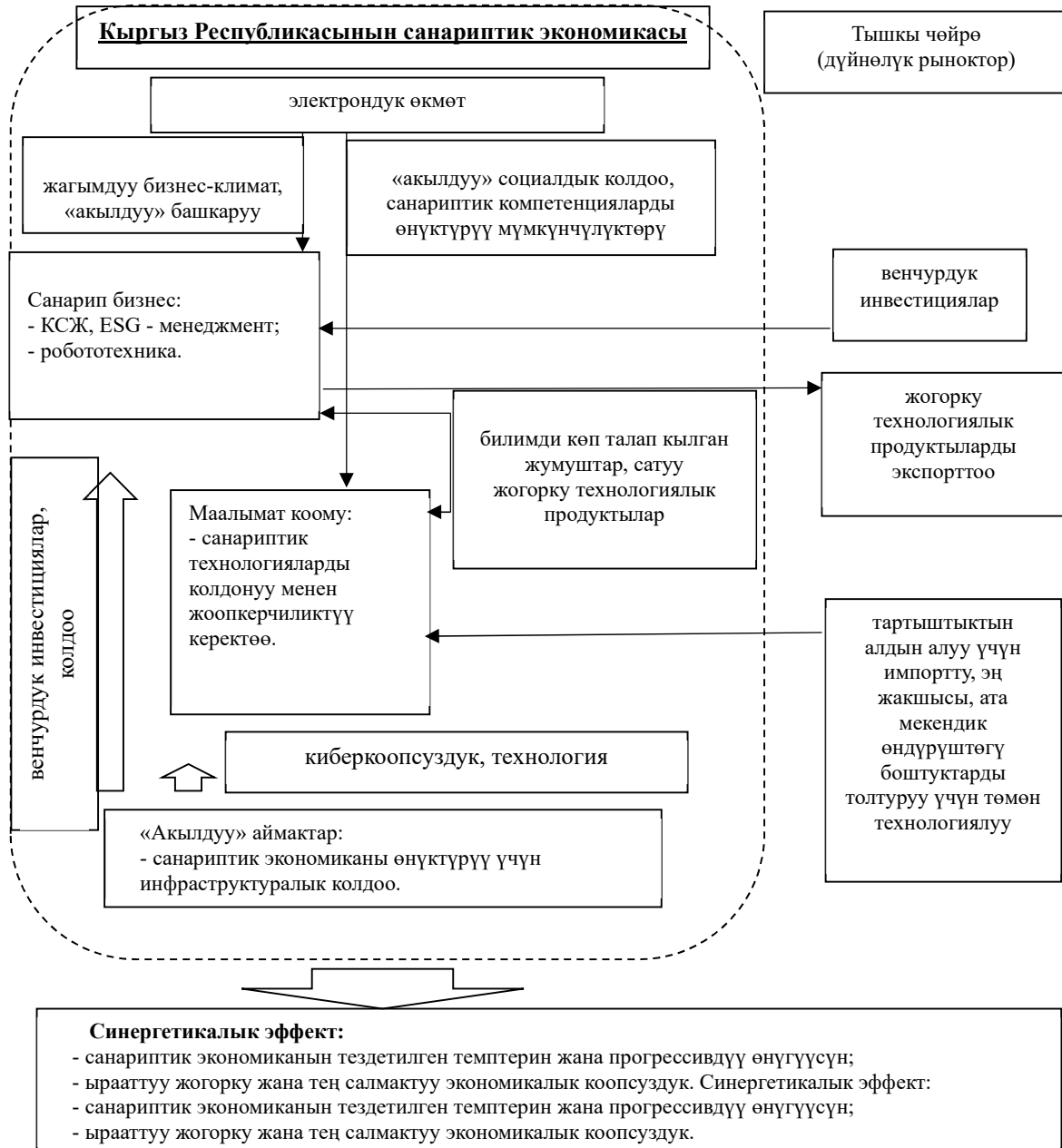
Санариптештирүү шартында региондук экономиканын өндүрүш секторунун экономикалык коопсуздугунун абалына таасир этүүчү факторлорду теориялык жактан изилдөөнүн жыйынтыгын чыгаруу менен, Кыргыз Республикасындагы жана анын региондук субъекттериндеги кырдаал бийлик органдарынан

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2023

жана бизнестен чечкиндүү чараларды көрүүнү талап кылаарын белгилей кетүү керек. мурунку рецессиянын терс кесепеттерин жана коронавирустук пандемиядан келген экономикалык зыянды жеңүү.

Учурдагы кырдаалды талдоо үчүн биз региондук экономиканын иштешинин негизги натыйжасына оң жана терс факторлордун таасиринин моделин түздүк. Иш жүзүндө аныкталган стратегиялык багыттар бир

убакта ишке ашырылышы керек. Алар параллелдүү же альтернативалуу эмес – бардык багыттар бири-бирин толуктап, эффектисин күчөтөт, ошондуктан аларды биргелешип ишке ашыруу керек. Бул үчүн санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын экономикалык коопсуздугун камсыз кылуунун перспективдүү механизми иштелип чыккан, ал 1-сүрөттө көрсөтүлгөн.

1-сүрөт. Санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын экономикалык коопсуздугун камсыз кылуу механизми

Булак: автордун өнүгүүсү.

1-сүрөттө келтирилген механизмде санариптештирүү шартында Кыргыз Республикасынын экономикалык коопсуздугун башкаруунун субъекттери болуп төмөнкүлөр саналат:

- электрондук башкаруу – Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик башкаруунун (мамлекеттик жөнгө салуунун) улуттук органдары, атап айтканда, мамлекеттик кызматтарды көрсөтүүчү (макродеңгээлде);

- санариптик бизнес – санариптик технологияларды жана автоматташтыруунун алдыңкы инструменттерин колдонгон ишканалар, атап айтканда, санариптик экономиканын жогорку технологиялык тармактары (мезодеңгээл);

- «акылдуу» аймактар – санариптик экономиканын алдыңкы техникалык мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыруучу Кыргыз Республикасынын региондорундагы мамлекеттик башкаруу органдары (мезодеңгээл);

- маалыматтык коом – санариптик технологияларды активдүү колдонгон прогрессивдүү жергиликтүү жамааттар жана Кыргыз Республикасынын жарандык коомунун өкүлдөрү.

Жалпысынан, учурдагы экономикалык артта калуудан чыгуунун жана чарба жүргүзүүчү субъекттердин экономикалык коопсуздугун камсыз кылуунун эң маанилүү шарты зарыл инвестициялык жана санариптештирүү процесстери менен колдоого алынган аймактардын жана өлкөнүн илимий потенциалы болушу керек деген тыянак чыгарууга болот.

Экономикалык коопсуздукка негизделген Кыргыз Республикасынын субъекттеринин туруктуу иштеши социалдык, экономикалык жана экологиялык процесстердин конъюгациясын талап кылат. Ошол эле учурда колдо болгон ресурстарды рационалдуу пайдалануу жана жаңы энергетикалык технологияларды колдонуу эң маанилүү шарт болуп калууга тийиш. Бирок, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өнүктүрүү энергия факторлорунун барган сайын өсүп жаткан көлөмүн талап кылат. Инструменттерди колдонууга

жана санариптик инфраструктураны өнүктүрүүгө негизделген санариптик финансылык кызмат көрсөтүүлөрдү жана бизнес кызыкчылыктарын шайкеш келтирүү өндүрүш секторунда экономикалык активдүүлүктүн тобокелдиктерин азайтууга өбөлгө түзөт. Мындай шарттарда маалыматтык ресурстардын жана бизнестүзүмдөрдүн жеке колдонуучуларынын ишинин киберкоопсуздугун камсыз кылуу чарба жүргүзүүчү субъекттердин туруктуу өнүгүүсүнүн жана калктын жашоосунун жогорку сапатын камсыз кылуунун маанилүү шарты болуп саналат.

Литература:

1. Грачев С.А. Экономическая безопасность как основа устойчивого развития региональной экономики в условиях цифровизации//текст//Экономические отношения. - 2020. - Том 10. - №4. - С. 1331-1342. [электронный ресурс] // <https://economic.ru/lib/111238>. (ВлГУ), Россия, Владимир
2. Сулайманова Б.Ж., Байгазиева Ж.Т. Цифровизация экономики как основной фактор устойчивого развития Кыргызстана [текст]. / Известия ВУЗов Кыргызстана. - 2020. №1. Стр. 73-76. [электронный ресурс] <http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/>
3. Сухарев О.С. Технологическое развитие: влияние структуры инвестиций // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2019. Т.12. №2. С.36-55. DOI: 10.15838/esc. 2019.2.62.2 (eLIBRARY ID: 38029288)
4. Караваева И.В. Национальная экономическая безопасность в теоретических исследованиях института экономики РАН // Вестник института экономики РАН. 2020. №2. С. 27-42. DOI: 10.24411/2073-6487-2020-10013 (eLIBRARY ID: 42714481)
5. Ускова Т.В. Устойчивость развития территорий и современные методы управления // Проблемы развития территории. 2020. №2 (106). С. 7–18. DOI: 10.15838/ptd.2020.2.106.1 (eLIBRARY ID: 42705054).
6. Лев М.Ю. Экономическая безопасность и цены в процессе интеграции стран - членов ЕАЭС // Вестник института экономики РАН. 2019. - №5. - С. 132-147 (eLIBRARY ID: 41259259).
7. Атурин В.В., Мога И.С., Смагулова С.М. Управление цифровой трансформацией: научные подходы и экономическая политика // Управленец. 2020. - Т. 11. - №2. - С. 67-76. DOI: 10.29141/2218-5003-2020-11-2-6 (eLIBRARY ID: 42757491)